

ΕΓΚΛΗΜΑ: ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΕΝΟΣ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ*

B. Ιωαννίδη** , Αντ. Κουτσελίνη ***

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ, 2002, μέρος Α', τχ. 216, σσ. 680-685 & μέρος Β', τχ. 217, σσ. 36-40.

---

* Από το Εργαστήριο Ιατροδικαστικής και Τοξικολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Διευθυντής: Καθηγητής Αντ. Κουτσελίνης.

** Διδάκτωρ της Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών (Επιστ. συνεργάτης του Εργαστηρίου Ιατροδικαστικής).

*** Καθηγητής Ιατροδικαστικής και Τοξικολογίας.

Η εγκληματικότητα αποτελεί πλέον και για τη χώρα μας ένα εξαιρετικά επίκαιρο και «καυτό» θέμα, γενική δε είναι η παραδοχή ότι βαίνει διαρκώς αυξανόμενη, εμφανιζόμενη μάλιστα και με νέες μορφές, από αυτές που χαρακτηρίζουν το οργανωμένο έγκλημα. Η εξήγηση του φαινομένου αυτού δεν είναι βέβαια απλή και εύκολη. Δεν θα μπορούσε άλλωστε, αφού η εγκληματικότητα είναι φαινόμενο *πολυπαραμετρικό*. Οποιαδήποτε κριτική ανάλυση και αξιολόγηση του καθενός παράγοντα χωριστά και, στη συνέχεια, η συνεκτίμηση όλων θα χρειαζόταν εκτεταμένη αναφορά και, μάλιστα, με ιδιαίτερη επισήμανση των ιδιαιτεροτήτων που ο καθένας από αυτούς τούς παράγοντες παρουσιάζει στο δικό μας χώρο.

*

Από πολύ νωρίς ακόμα, έχει γίνει γενικά παραδεκτή η άποψη ότι το περιβάλλον, ο περίγυρος καλύτερα, φυσικός και κοινωνικός, επιδρά κατά τρόπο καθοριστικό, καταλυτικό θα μπορούσε σήμερα να υποστηριχθεί στη διαμόρφωση της εγκληματικότητας μιας κοινωνίας. Επίδραση που μπορεί να πάρει τη μορφή μιας αμφίδρομης αντίδρασης, αφού τα άτομα αυτά καθ' εαυτά, ως κύτταρα, συνθέτουν τον κοινωνικό περίγυρο, και αυτός ως σύνολο, ως άλλος ζωντανός οργανισμός, επηρεάζει με τη σειρά του αντίστροφα τα στοιχεία που τον συνθέτουν.

Από πολύ παλαιά, επίσης, είχε υποστηριχθεί ότι το έγκλημα είναι στην πραγματικότητα η συνισταμένη αιτίων *ατομικών*, που εκπορεύονται δηλαδή από το ίδιο το άτομο, αλλά και επιδράσεων *περιβαλλοντικών*, χωρίς να είναι δυνατόν να προσδιοριστεί ποια συμβάλλουν περισσότερο¹. Η ατομική προδιάθεση, η κληρονομικότητα, το κύτταρο αυτό καθ' εαυτό ή ο περίγυρος, που επωάζει και αναπτύσσει τα κύτταρα σε οργανισμούς και μονάδες, είναι από τα ζητήματα που ούτε εύκολα ούτε κατά τρόπο καθοριστικό μπορεί να απαντηθούν. Οι βιολόγοι π.χ. αναγνωρίζουν μεγαλύτερο ρόλο στην ιδιοσυστασία τού ατόμου, συνάρτηση και της κληρονομικής του καταβολής, παρ' όλο ότι οι παλιές θεωρίες τού Lombroso πολύ λίγους οπαδούς φαίνεται να έχουν σήμερα, ενώ οι κοινωνιολόγοι τονίζουν την καταλυτική επίδραση του περιβάλλοντος. Θα ήταν σωστότερο να υποστηριχθεί ότι η φύση τού προβλήματος είναι τέτοια που μας υποχρεώνει να δεχτούμε την άποψη ότι δεν μπορεί να απαιτηθεί ενιαία εξήγηση και ερμηνεία, αλλά κατά περίπτωση διαφορετική.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Στις ομάδες των πρωτογόνων, η συμπεριφορά που καταδικάζεται αυστηρότερα είναι εκείνη που θεωρείται ότι προσβάλλει τις υπερφυσικές δυνάμεις. Ακόμη και πράξεις σχετικά ασήμαντες, όπως η παράβαση των κυνηγετικών κανόνων, σχετίζονται με υπερφυσικές δοξασίες ή με θρησκευτικές αντιλήψεις και ερμηνεύονται ως ιεροσυλίες. Στους νεότερους χρόνους, η Ιερά Εξέταση και οι δίκες μαγείας δίνουν ακόμη μία απόδειξη της δύναμης των θρησκευτικών πεποιθήσεων. Στα μέσα τού 17^{ου} αι., οι Κουακέροι, στην αποικία τής Μασαχουσέτης, τιμωρούνταν με φυλάκιση και με θάνατο ως «βλάσφημοι αιρετικοί» και στη Γαλλία έναν αιώνα ακόμη αργότερα -στην εποχή τού Βολταίρου και του Ρουσσώ- γίνονταν θανατικές εκτελέσεις για το έγκλημα της ιεροσυλίας. Η κοινωνική αντίδραση για την προσβολή των θεοτήτων εξασθενεί όσο

---

¹ Βλ. και Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, *Παραδόσεις Εγκληματολογίας, Α'*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1979, σ. 204 επ.

αυξάνει η γνώση και η κατανόηση των φυσικών φαινομένων, αλλά ακόμη και σήμερα η διδασκαλία επιστημονικών θεωριών που διαμεγύδουν τις Γραφές θεωρείται σε πολλές ομάδες αντικοινωνική και σε μερικά κράτη αποτελεί μάλιστα και παράβαση του ποινικού νόμου. Νόμοι που απαγορεύουν τη βλασφημία ισχύουν ακόμη σε πολλά σύγχρονα κράτη, αν και δεν εφαρμόζονται παρά σε σπάνιες περιπτώσεις.

Σε ορισμένες πρωτόγονες ομάδες, η έκθεση θηλυκών βρεφών και η ταφή ζωντανών γερόντων ή αναπήρων είναι πράξεις ορθόδοξης κοινωνικής συμπεριφοράς. Η θανάτωση του εχθρού σε ορισμένες συνθήκες θεωρείται σήμερα γενικά ως αξιέπαινη πράξη. Σε μερικές ομάδες, ο πατέρας που σκοτώνει το διαφθορέα τής θυγατέρας του και ο απατημένος σύζυγος που σκοτώνει τη γυναίκα του ή τον εραστή της ή και τους δύο, εκτελούν απόλυτα δικαιολογημένες πράξεις. Η ιδιοκτησία λογαριάζεται σήμερα σχεδόν τόσο ιερή όσο και η ίδια η ζωή και το αποταμιευτικό πνεύμα αποτελεί κοινωνική αρετή. Ωστόσο, μερικές σύγχρονες και πολλές πρωτόγονες κοινωνίες βλέπουν τη θησαύριση ως πράξη αντικοινωνική. Τα κριτήρια “καλής” ή “κακής” συμπεριφοράς δεν είναι σταθερά. Αντίθετα, βρίσκονται σε κατάσταση ρευστή και άλλοτε μεταβάλλονται ανεπαίσθητα άλλοτε ορισμένα απ’ αυτά εμφανίζονται για να εξαφανισθούν σε λίγο και να ξαναεμφανισθούν αργότερα, ανάλογα με τις αλλαγές των κοινωνικών συνθηκών. Αν συγκρίνουμε τα κριτήρια που ισχύουν για τον αφέντη και το δούλο, για τον κατακτητή και τον κατακτημένο, τον κάτοικο της πόλης και τον αγρότη, τον κεφαλαιοκράτη και τον εργάτη, την παλιά και τη νέα γενεά, ακόμη και για το ίδιο άτομο σε διάφορα σημεία τής εξέλιξης της προσωπικότητάς του, θα διαπιστώσουμε τεράστιες διαφορές.

Ο ΝΟΜΟΣ

Οι ποινικοί νόμοι² όλου σχεδόν του κόσμου περιλαμβάνουν την προδοσία, το φόνο, ορισμένα σεξουαλικά παραπτώματα καθώς και σοβαρές περιπτώσεις προσβολής τής ιδιοκτησίας και δίνουν στα αδικήματα αυτά τον ίδιο περίπου ορισμό. Στην περίπτωση ορισμένων από τα αδικήματα αυτά -κακουργήματα, εγκλήματα- ο ποινικός νόμος δίνει μια αρκετά ακριβή εικόνα των κριτηρίων αντικοινωνικής συμπεριφοράς που επικρατούν στην ομάδα. Το κράτος, όμως, αναγκάζεται, όταν η κοινωνική ζωή γίνει εξαιρετικά περίπλοκη, να προσθέσει στα αδικήματα του ποινικού νόμου και πράξεις άλλες, οι οποίες αποτελούν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ορισμένων τύπων κοινωνικής οργάνωσης.

Κατ’ ακολουθίαν, ο προοδευτικά όλο και συχνότερος χαρακτηρισμός *πράξεων ως εγκλημάτων*³ είναι αποτέλεσμα της κοινωνικής ανάπτυξης και διαφοροποίησης του βιομηχανικού πολιτισμού. Από μεγάλες ομάδες μέσα στα κράτη, τα εγκλήματα αυτά δεν θεωρούνται πράξεις αντικοινωνικές: π.χ. η πώληση οινοπνευματωδών ποτών χαρακτηρίστηκε ως έγκλημα για τη νομοθεσία των Ηνωμένων Πολιτειών σε μία ορισμένη περίοδο, δεν την έκριναν όμως όλοι ως αντικοινωνική. Στην περίπτωση τέτοιων παραβάσεων, ο ποινικός νόμος δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως δείκτης των αντιλήψεων της ομάδας για την αντικοινωνική συμπεριφορά.

² Βλ. κατατοπιστικά Κ. Γ. Γαρδίκια, *Εγκληματολογία, τ. Γ', Σωφρονιστική*, εκδ. Δημ. Ν. Τζάκα - Στ. Δελαγραμμάτικα, Αθήναι 1955.

³ Βλ. Θ. Παπαθεοδώρου, «Ο κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος», *Χρονικά Εργαστηρίου Εγκληματολογίας και Δικαστικής Ψυχιατρικής, Τμήματος Νομικής, Πανεπιστημίου Θράκης*, τχ. 4, Ιαν. 1992, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σσ. 55-67.

Υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στον *πολιτισμό* τού περιβάλλοντος και στην *τεχνική* τού εγκλήματος⁴. Οι ληστές των Ινδιών στραγγαλίζουν τα θύματά τους. Κάθε άλλη μέθοδος θα ήταν αντίθετη με το έθιμο της ομάδας. Σε άλλες ομάδες ο φονιάς χρησιμοποιεί το δηλητήριο και σε άλλες πάλι το εγχειρίδιο, το πιστόλι ή το πολυβόλο. Ο επαγγελματίας διαρρήκτης χρηματοκιβωτίων, που αποτελεί προϊόν της εμποροκρατικής κοινωνίας, συμβαδίζει στην εκλογή τής τεχνικής του με την πρόοδο της επιστήμης. Το οργανωμένο έγκλημα δεν είναι νεωτερισμός της εποχής μας, έφθασε όμως στον ανώτατο βαθμό της εξέλιξής του, χρησιμοποιώντας τις σύγχρονες επαγγελματικές μεθόδους στις Ηνωμένες Πολιτείες με τη μεγάλη συγκέντρωση των εμπορικών επιχειρήσεων, τις συγχωνεύσεις και τα τραστ.

Όσο ατελής και αν είναι ο νομικός ορισμός τού εγκλήματος, οι αρχές, οι οποίες είναι επιφορτισμένες με την επιβολή και την εκτέλεση του νόμου, έχουν συλλέξει ένα πλήθος σχετικά στοιχεία, προπάντων στατιστικά που χρησιμοποιούνται από τους μελετητές για τρεις κύριους σκοπούς: α) τον προσδιορισμό των *τάσεων* του εγκλήματος, β) τον προσδιορισμό τής *σύνθεσης* και των *χαρακτηριστικών* τής τάξης των εγκληματιών και γ) την εξεύρεση *μεθόδων* για την αντικειμενική αντιμετώπιση του εγκλήματος από τις διοικητικές αρχές.

*

Αντίστροφα προς την κοινή αντίληψη που θέλει να τιμωρείται αυτό που είναι έγκλημα, ο νομικός ονομάζει έγκλημα μόνον αυτό που τιμωρεί ο νόμος. Αλλά *ποινή* και *έγκλημα* είναι έννοιες αδιαχώριστες και αυτές ονομάζει ο νομικός εγκλήματα, αφού πράξεις άλλες απ' αυτές που προβλέπει ο νόμος δεν μπορούν να τιμωρηθούν.

Ο νόμος, ωστόσο, δεν ορίζει -και ούτε πρέπει- τι είναι έγκλημα στη γενική του έννοια. Περιγράφει μονάχα -και αυτό είναι αρκετό- τα χαρακτηριστικά των πράξεων που θέλει να τιμωρούνται, αν και όταν συμβούν στην πραγματικότητα. Έτσι, ο νόμος τιμωρεί αυτόν που αφαιρεί από την κατοχή ενός άλλου ένα ξένο πράγμα για να το κάνει, έτσι, δικό του (=κλοπή, βλ. Π.Ν. 372), ή αυτόν που, με βία σωματική ή ψυχολογική, εξαναγκάζει γυναίκα σε εξώγαμη συνουσία (=βιασμός, βλ. Π.Ν. 336).

Ο νομικός που θα αναλάβαινε να εξερευνήσει όλους τους ιδιαίτερους ορισμούς μιας σύγχρονης νομοθεσίας, θα ανακάλυπτε πως ο νομοθέτης δεν τιμωρεί παρά ανθρώπινες πράξεις, που όλες έχουν τα χαρακτηριστικά τού αστικού αδικήματος. *Έγκλημα* είναι το αδίκημα (=πράξη άδικη και καταλογιστή) που προβλέπεται και τιμωρείται από κάποιο νόμο με ορισμένη ποινή⁵.

Αλλά ο ορισμός αυτός είναι περιγραφικός και δεν ικανοποιεί αυτόν που θα ζητούσε να μάθει:

- α) Γιατί ο νομοθέτης δεν αρκείται στις άλλες -τις αστικές- κυρώσεις που έχουν θεσπίσει για το αδίκημα, αλλά καταφεύγει και στην ποινή;
- β) Γιατί τιμωρεί ορισμένα μόνο και όχι όλα τα αδικήματα; Μεταφέρουμε, με όση ακρίβεια επιτρέπει η κατ' ανάγκη συνοπτική διατύπωσή τους, μερικές από τις αντιπροσωπευτικότερες απαντήσεις.

Το πρώτο ερώτημα σχετίζεται με τη δικαιολογική βάση και τους ιδιαίτερους σκοπούς τής ποινής. Η ποινή δικαιολογείται με την κοινωνική ανάγκη να διατηρηθεί η έννομη τάξη, όταν οι άλλες κυρώσεις δεν το καταφέρνουν (δικαιολογική βάση). Οι σκοποί διαμορφώνονται ως εξής:

---

⁴ Βλ. D. Melossi, «Η κοινωνική θεωρία και οι μεταβαλλόμενες αναπαραστάσεις του εγκληματία», *Εικόνες εγκλήματος*, εισαγωγή-επιμέλεια: Αφρ. Κουκουτσάκη, πρόλογος: Umberto Gatti, Πλέθρον, χ.χ., σ. 21 επ.

⁵ Βλ. Κ. Γ. Γαρδικα, *Εγχειρίδιον...*, ό.π., σ. 15. Για την ιστορική εξέλιξη της ποινής, βλ. Κ. Δ. Σπινέλλη, *Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων. Θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση μορφών κοινωνικού ελέγχου*, «Ποινικά» αρ. 11, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1982, σ. 132 επ.

- Η ποινή ανταποδίδει το κακό στο δράστη ικανοποιώντας, έτσι, το αίσθημα της δικαιοσύνης (ανταπόδοση).
- Η ποινή εκφοβίζει και συγκρατεί τους άλλους, όσους δεν έχουν εγκληματήσει (γενική πρόληψη).
- Η ποινή συγκρατεί τον εγκληματία (αυτόν που τιμωρείται) από νέα εγκλήματα (ειδική πρόληψη).

Το σωστότερο είναι πως η ποινή περιέχει και τον ανταποδοτικό και τους προληπτικούς σκοπούς.

Το δεύτερο ερώτημα, δηλαδή με ποιο κριτήριο ο νόμος ξεχωρίζει για να τιμωρήσει ορισμένα μόνο αδικήματα⁶, θίγει την ουσιαστική, σε αντίθεση προς την τυπική, έννοια του εγκλήματος. Μία από τις απαντήσεις είναι ότι τιμωρεί αυτά μόνο που προσβάλλουν σπουδαιότερης σημασίας αγαθά. Ποια είναι όμως αυτά, πώς τα ξεχωρίζει και πόσο σπουδαιότερα πρέπει να είναι; Τιμωρεί, απαντούν άλλοι, όσα προσβάλλουν όχι απλώς ιδιωτικά αγαθά, αλλά το δικαίωμα της πολιτείας να αξιώνει από τους υπηκόους της υπακοή στο δίκαιο. Αλλά γιατί να μην έχει το δικαίωμα αυτό η πολιτεία και στην περίπτωση του αστικού αδικήματος; Μια άλλη απάντηση έχει ως εξής: Αξιόποινα ο νόμος θέλει, όσα αδικήματα φανερώνουν αντικοινωνικά ελατήρια και κλονίζουν συνάμα τους όρους της κοινωνικής ή της ατομικής ζωής σε βαθμό τέτοιο που να μην απομένει για την καταστολή και τη μελλοντική αποτροπή τους “φάρμακο” άλλο από την ποινή. Η τελευταία τούτη απάντηση, σε συνδυασμό με εκείνη που δίπλα στη διατάραξη των όρων της ατομικής και της κοινωνικής ύπαρξης θέλει και την προσβολή της μέσης ηθικής ενός λαού σε ορισμένη εποχή, είναι ικανοποιητικότερη και συμπίπτει με τον ορισμό που δίνουν οι εγκληματολόγοι στο πραγματικό έγκλημα, σε αντίθεση προς το νομικό που συνεπάγεται αυτό που τιμωρεί ο νόμος.

Ίσως, διατυπωθεί η αμφιβολία, αν ο νομοθέτης είναι πάντοτε σε θέση να προβλέψει όλα τα αδικήματα που μπορεί να συμβούν στην πραγματικότητα και αν δεν ξεφεύγει καμιά φορά και κάποιο που ο νόμος δεν θα ήθελε να μείνει ατιμώρητο. Δεν αποκλείεται ένα τέτοιο ενδεχόμενο, αν και προϋποθέτει απρόοπτες κοινωνικές εξελίξεις. Κριτήριο της εγκληματικής συμπεριφοράς, σίγουρο και έξω από τον νόμο δεν μπόρεσε να βρει ακόμη η επιστήμη και ή θα ισχύει το δόγμα *nullum crimen nulla poena sine (praevia) lege*, δηλαδή και ας μένει ατιμώρητο για ένα μικρό διάστημα και κάποιο έγκλημα, ή θα καταργηθεί, αλλά στη θέση του θα μπει τότε η αβεβαιότητα και η ανασφάλεια των πολιτών, που θα κινδυνεύουν κάθε στιγμή από την αυθαιρεσία των πολιτειακών οργάνων. Τι είναι προτιμότερο φανερώνεται από τους αγώνες τους σκληρούς και αιματηρούς και μακραιώνες που στοίχισε στην ανθρωπότητα η συνταγματική καθιέρωση της αρχής *n.c.n.p.s.l.*, που έγινε στη Γαλλία πρώτα (1789) και ύστερα στις άλλες χώρες.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Το έγκλημα ως κοινωνικό φαινόμενο εξετάζεται στο πλαίσιο της κοινωνιολογικής κατεύθυνσης από την Εγκληματολογία⁷. Ένα γεγονός δε χαρακτηρίζεται ως εγκληματική πράξη σύμφωνα με ορισμένες κοινωνικές αρχές, προϋποθέσεις και

⁶ Ειδικότερα, για τον καταλογισμό βλ. Λ. Γ. Κοτσαλή, *Ιστορική θεώρηση της ικανότητας για καταλογισμό (ενοχή) από τη ρωμαϊκή περίοδο μέχρι το διαφωτισμό*, Μνήμη Νίκου Σ. Φωτάκη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1997, σσ. 49-64.

⁷ Βλ. σχετικά Κ. Γ. Γαρδίκας, *Εγχειρίδιον Εγκληματολογίας* (Ανατύπωση εκ της Β' εκδόσεως), εκδ. οίκος Αφοι Δ. Τζάκας, Αθήναι, χ.χ.

κατευθύνσεις -πολιτικές, ηθικές, οικονομικές κ.ά.-, συνθήκες δηλαδή που διαμορφώνονται σε κάθε χρονική περίοδο με φυσικό επακόλουθο ένα τέτοιο γεγονός να αναδεικνύεται πάντοτε μέσα από το κοινωνικό αυτό πλαίσιο.

Με την κοινωνική θεώρηση το έγκλημα αποκτά πιο ουσιαστική υπόσταση. Κάτι που μπορεί να εξακριβωθεί σε μια ορισμένη εποχή και περιοχή, όπου αναπτύσσεται ορισμένο ηθικό αίσθημα⁸ ή έχουν καθιερωθεί γενικότερες κοινωνικές αντιλήψεις, με συγκεκριμένη κατεύθυνση στο διακανονισμό των ανθρωπίνων σχέσεων.

Έτσι, το έγκλημα είναι ένα γεγονός νοητό στο πλαίσιο μιας ορισμένης κοινωνικής νοοτροπίας, ως ειδική μορφή στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων⁹ με ιδιαίτερα ηθικά κριτήρια, ηθικοκοινωνική απόχρωση, ορισμένη ηθική εκτίμηση και αξία. Οι ηθικοκοινωνικές αυτές “ποιότητες” μέσα στο κράτος απαρτίζουν και τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία τού μέτρου και για την εκτίμηση της κάθε ανθρώπινης πράξης. Και η πραγματοποίηση μιας τέτοιας πράξης με αρνητική ηθικοκοινωνική αξία αντανακλά άμεσα στο άτομο την ιδιαίτερη ηθική της απόχρωση και ταυτίζεται με αυτό (χαρακτηρισμός τής ατιμίας).

*

Κάθε κοινωνική ομάδα, μικρή ή μεγάλη, έχει πάμπολλες πεποιθήσεις, παραδόσεις, έθιμα και ευρύτερα θεσμούς που τα μέλη της τους δέχονται με απεριόριστη εμπιστοσύνη και τους θεωρούν σχετικά αναλλοίωτους και συντελεστικούς τής ευημερίας τους. Έτσι, η συμπεριφορά που θεωρείται ότι είναι σύμφωνη με τις πεποιθήσεις, τις παραδόσεις, τα έθιμα και τους θεσμούς αυτούς επαινείται και ενθαρρύνεται ως *κοινωνικά ωφέλιμη*, ενώ η συμπεριφορά που πιστεύεται πως απειλεί ή βλάπτει τους θεσμούς καταδικάζεται ως *αντικοινωνική*. Η κοινωνική ομάδα ανταμείβει όσους συμμορφώνονται με τα καθιερωμένα για την “καλή” τους συμπεριφορά, και όσους δυστροπούν τους επαναφέρει στον “ίσιο” δρόμο με μέσα εξαναγκασμού, τα οποία ποικίλλουν από την απλή αποδοκιμασία ή τη γελοιοποίηση μέχρι την απειλή αποπομπής από την ομάδα ή και το θάνατο ακόμη¹⁰.

Η αντικοινωνική συμπεριφορά μπορεί να θεωρηθεί φαινόμενο γενικό και μέρος αναπόσπαστο της κοινωνικής ζωής. Η έκτασή της, όμως, οι ιδιάζουσες μορφές τής εκδήλωσής της και η αντίδραση που προκαλεί αποτελούν στοιχεία μεταβλητά και εξαρτώνται άμεσα από το βαθμό του πολιτισμού και από την κοινωνική οργάνωση της εκάστοτε ομάδας. Είναι χαρακτηριστικό ότι, σήμερα ακόμη, σε ορισμένες κοινωνικές ομάδες, η κλοπή, η βρεφοκτονία, η ανθρωποφαγία, ο φόνος αστυνομικών, η απάτη στο χαρτοπαίγνιο και η πώληση χρεογράφων που αντιπροσωπεύουν φανταστικά κεφάλαια θεωρούνται πράξεις αγαθές και αξιέπαινες. Σε άλλες σύγχρονες κοινωνικές ομάδες, όλες ή μερικές από τις πράξεις αυτές τιμωρούνται με μεγαλύτερη ή μικρότερη αυστηρότητα.

*

Η έννοια της αντικοινωνικής συμπεριφοράς δεν έχει προσδιορισθεί με ακρίβεια τόση, ώστε να γίνεται δυνατή η συγκριτική επιστημονική έρευνα. Οι εγκληματολόγοι μελετούν την αντικοινωνική συμπεριφορά σε μία μόνο εκδήλωσή της, το *έγκλημα*, θεωρώντας πως αυτό αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα της. Το έγκλημα είναι έννοια νομική, αν και πολλοί συγγραφείς χρησιμοποιούν τον όρο χωρίς διάκριση με την έννοια αντικοινωνικής, ανήθικης ή αμαρτωλής συμπεριφοράς. Κατά το νόμο, έγκλημα είναι

⁸ Σχετικά με τα προβλήματα της ηθικής, βλ. Αντ. Σ. Κουτσελίνη, *Βασικές αρχές Βιοηθικής, Ιατρικής Δεοντολογίας και Ιατρικής ευθύνης*, επιστ. εκδ. «Γρηγόριος Παρισιάνος», Αθήνα 1999, σ. 40 επ.

⁹ Βλ. Γ. Πανούση, *Οι κοινωνικές σχέσεις ως αναγκαίοι όροι της εγκληματογένεσης*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1985, σ. 9 επ.

¹⁰ Βλ. αναφορικά Γ. Πανούση, «Εγκληματολογικοί στοχασμοί. Το έγκλημα – Ο εγκληματίας – Η τιμωρία», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2/2000 (έτος 3^ο), σσ. 182-184.

κάθε πράξη που απαγορεύεται και τιμωρείται από το νόμο. Κατά πόσο το έγκλημα συμπίπτει με την αντικοινωνική συμπεριφορά εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Στις πρωτόγονες κοινωνίες, τα έθιμα και τα ταμπού της φυλής που συνδέουν σχετικά μικρές ομάδες με λίγο-πολύ κοινές επιδιώξεις αντικαθιστούν εν μέρει τον ποινικό κώδικα.

Η ανάπτυξη του κράτους και η αύξηση της κυβερνητικής μηχανής για τη ρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων και τη συνδιαλλαγή ανάμεσα στα ατομικά και στα κρατικά συμφέροντα καταργεί τη σχετική ταύτιση του εγκλήματος με την αντικοινωνική συμπεριφορά. Αυτό ισχύει προπάντων εκεί, όπου ο ποινικός νόμος ορίζει κανόνες συμπεριφοράς για μεγάλες και πολυσύνθετες κοινότητες που περιέχουν ομάδες με αντικρουόμενα συμφέροντα και μεγάλες κοινωνικές διαφορές. Αυτό που ο νόμος ονομάζει έγκλημα δεν είναι παρά ένας τρόπος συμπεριφοράς που θεωρείται κοινωνικά επιβλαβής από την ομάδα ή τις ομάδες, οι οποίες έχουν αρκετή δύναμη μέσα στο κράτος, ώστε να μπορούν να επηρεάσουν τη νομοθεσία του. Οι έννοιες του εγκλήματος και της αντικοινωνικής συμπεριφοράς μπορούν να διαφέρουν σε τόσο μεγάλο βαθμό σε μια φεουδαρχική κοινωνία, όπου οι ομάδες είναι μικρές, και σε κράτη με πολύπλοκη και διαφοροποιημένη κοινωνική οργάνωση, όπως οι σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες, ώστε το έγκλημα να μη μπορεί να θεωρηθεί αξιόπιστος δείκτης αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

*

Είναι γενικότερα παραδεκτό ότι η κοινωνία μας χαρακτηρίζεται σήμερα στο σύνολό της από μια κρίση με σαφή ψυχοπαθολογικά φαινόμενα και εκδηλώσεις¹¹. Η τρομακτική τεχνολογική εξέλιξη έχει αλλάξει βαθιά τη ζωή μας και φαίνεται να είναι ο σπουδαιότερος παράγοντας σε αυτό που ο αείμνηστος Ευάγγελος Παπανούτσος ονομάζει *κρίση του πολιτισμού* μας με ξεκάθαρα συμπτώματα, όπως:

- ◆ ο κοινωνικός αναβρασμός, τα ρήγματα στις σχέσεις των πληθυσμιακών ομάδων, η πολιτική αρρυθμία,
- ◆ οι ληστείες, οι απαγωγές, οι δολοφονίες, οι εμπρησμοί, οι βανδαλισμοί,
- ◆ τα προγραμματισμένα εγκλήματα, η υπονόμευση του κράτους,
- ◆ η δυσφορία και το άγχος της ζωής που οδηγεί στην απόγνωση,
- ◆ ο κόρος, το αίσθημα του “κενού”, τα ναρκωτικά¹²,
- ◆ ο πολλαπλασιασμός των ψυχικών νοσημάτων,
- ◆ η ανηθικότητα, οι τυχοδιωκτικές περιπλανήσεις, ο αναχωρητισμός,
- ◆ ο νεοφασισμός, ο σατανισμός κ.λπ.

Τα παραπάνω συνιστούν φαινόμενα, τα οποία παρατηρούνται τόσο στις μεγάλες σύγχρονες πόλεις όσο και “μεταδοτικά” στην ύπαιθρο. Φαίνεται μάλιστα ότι πρόκειται για υπερπροσδιορισμένα φαινόμενα. Άλλος αποδίδει το σάλιο στην αλόγιστη σπατάλη των φυσικών πόρων του πλανήτη μας και στη ρύπανση της βιόσφαιρας, παρεπόμενα του μεταποιητικού μένους και της άσβεστης δίψας του κέρδους, που οδηγούν μοιραία στον εξανδραποδισμό του νέου ανθρώπου και στον πνευματικό αφανισμό του. Άλλος ρίζα του κακού θεωρεί την υπερβολική διόγκωση του πληθυσμού της γης, άλλος την ανωμαλία στο πεδίο των οικονομικών δυνάμεων που δρουν ασυντόνιστα κ.λπ.

Ωστόσο, η κρίση αρχίζει από την ώρα που ο πολιτισμός μας απομυθοποιήθηκε, αφού ο αιώνας μας σκότωσε το μεγάλο “μύθο”, γύμνωσε τις έννοιες-μήτρες και τις αξίες και ολόκληρο το οικοδόμημα βρέθηκε ξαφνικά στον αέρα. Οι μεταβολές του

¹¹ Βλ. αναφορικά Γ. Πανούση, *ΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ στην κοινωνία του 2000 μ.Χ.*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1999.

¹² Βλ. για τα ναρκωτικά, Αντ. Σ. Κουτσελίνη, *Εξαρτησιογόνες ουσίες*, επιστ. εκδ. Παρισιάνου Α.Ε., Αθήνα 2002. Επίσης, βλ. αναφορικά και Ε. Λαμπροπούλου, *Η αντιμετώπιση του προβλήματος των ναρκωτικών στην Ευρώπη*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2001.

σκηνικού στις τρεις μεγάλες περιοχές της συνειδησιακής μας ζωής, *Επιστήμη, Ηθική και Πολιτική* ήταν ριζικές. Και είναι, πλέον, αυτονόητο ότι με την υπόθεση της απομυθοποίησης οι αλήθειες και τα μέτρα, που είχαν γίνει οικεία στη συνείδηση του ανθρώπου με την Παιδεία του από την Αναγέννηση μέχρι περίπου στις αρχές τού αιώνα μας, έχασαν το κύρος τους. Η κρίση αρχίζει από την ώρα που απομυθοποιούνται οι θεμελιακές αξίες τού ευρωπαϊκού πνεύματος από τους ίδιους τους σκαπανείς του. Ο αιώνας μας επαναστάτησε, αναθεώρησε και βιαίως έκανε ανακατατάξεις. Σκότωσε το μύθο, λοιπόν, του πολιτισμού, ξεφλούδισε τις αξίες και τα σύμβολα του πολιτισμού. Με άλλα λόγια, αμφισβήτησε το μύθο, που είναι η ψυχή του ίδιου του πολιτισμού.

Έτσι, η σύγκρουση ήταν μοιραία. Και η σύγκρουση αυτή, *Εγώ και Κατεστημένου*, δημιούργησε ένα νέο ανθρώπινο τύπο, τον αμφισβητία και αρνητή, ένα σύνθετο φαινόμενο που προσπαθεί με κάθε τρόπο να παραμερίσει τα εμπόδια και να αξιοποιήσει όσο μπορεί περισσότερο τη νεοαποκτηθείσα ελευθερία του, που κατά τον Sartre είναι η δυνατότητα εκλογής και κατά τον Bergson και επιλογής· μιας ελευθερίας με τρεις διαστάσεις, *βιολογικής, κοινωνικής και ψυχολογικής*. Ο άνθρωπος, πριν αποκτήσει συνείδηση και ψυχική ζωή, υπήρξε μια βιολογικά οργανωμένη μηχανή, που είχε ως συνέπεια και την κοινωνική του οργάνωση. Η ψυχική ζωή είναι ταυτόχρονα μια *διαλεκτική* διαδικασία, που εξελίσσεται εντός και διαμέσου της κοινωνίας· γεγονός που τελικά επηρεάζει και την ίδια την κοινωνική εξέλιξη. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η σημερινή κρίση δεν είναι μόνο κοινωνική, οικονομική ή πολιτική, αλλά προχωρεί βαθύτερα, ανατρέπει την ιδέα που το ίδιο το άτομο είχε για τον εαυτό του και τη θέση του στην κοινωνία, στον κόσμο, στην ιστορία.

Η ΝΕΑΝΙΚΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ. ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

Η εφηβεία¹³ πέρα από κάθε αμφισβήτηση αποτελεί την πιο όμορφη, αλλά και την πιο κρίσιμη περίοδο στη ζωή ενός ανθρώπου. Είναι η ηλικία κατά την οποία ο νέος άνθρωπος ξεκινάει να κατακτήσει τη ζωή, αγνοώντας και συχνότερα περιφρονώντας τους κινδύνους που παρακολουθούν αυτή του την προσπάθεια. Κίνδυνοι που φωλεύουν στα πολυάριθμα προβλήματα που τον κατακλύζουν. Προβλήματα συναισθηματικά, ερωτικά, οικονομικά, κοινωνικής προσαρμογής, μαζί με μια φυσική για την ηλικία αυτή, ελευθεριάζουσα διάθεση που παραμερίζοντας ευκολότερα το δισταγμό οδηγεί στην εξερεύνηση της απέναντι πλευράς τού νόμου. Αυτή, ακριβώς, η διάθεση κάνει και το νέο περισσότερο ευεπίφορο προς το έγκλημα, προσπελάσιμο στον παράνομο που θα του υποσχεθεί το άνετο και γρήγορο φθάσιμο, που θα του υποσχεθεί, επίσης, την πραγμάτωση των φαντασιώσεων εκείνων που έχουν γεννήσει οι φιλοσοφικές και κοινωνικές του θεωρήσεις. Συνέπεια φυσική αποτελεί η εμπλοκή με το νόμο¹⁴. εμπλοκή όχι σπάνια, αφού καλύπτει μεγάλο ποσοστό τού συνολικού αριθμού των παρανόμων της κάθε ηλικίας και αφορά σε όλα σχεδόν τα αδικήματα του κοινού Ποινικού Κώδικα.

¹³ Βλ. γενικά Ι. Ν. Παρασκευόπουλου, *Εξελικτική Ψυχολογία. Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη έως την ενηλικίωση*, τ. 4^{ος}, *Εφηβική ηλικία*, Αθήνα 1985.

¹⁴ Βλ. και Α. Μπεζέ, «Εγκληματικότητα και κρίση ταυτότητας στην εφηβεία», *Εγκλημα και Κοινωνία*, Α', τχ. 1, 1987, σσ. 22-32. Βλ. και Μ. Herbert, *Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας*, Α. Γ. Καλαντζή-Αζίζι (επιμέλεια έκδοσης), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1992, σ. 107 επ. Βλ. και Ρ. Thomas, *Εφηβοί και παραπτωματικότητα. Παιδική Προστασία, τάσεις και προοπτικές*, 1994 Διεθνές έτος οικογένειας, επιμέλεια: Δήμητρα Κονδύλη, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σ. 137 επ.

Χρήσιμη θεωρείται μια αναλυτικότερη διερεύνηση του φαινομένου

Το να ενστερνιστεί ο νέος άνθρωπος κανόνες που επιβάλλονται από το κοινωνικό γίγνεσθαι αποτελεί κάθε φορά το ζητούμενο. Προς αυτή την κατεύθυνση συμβάλλουν παράλληλα μια σειρά από κοινωνικοποιητικούς παράγοντες¹⁵, όπως είναι η οικογένεια, το σχολείο, η εκκλησία και γενικότερα το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Στο σημείο, όμως, αυτό έχουμε την εμφάνιση μιας σειράς *δυσμενών λόγων* που επιβραδύνουν ή και αναστέλλουν την επιθυμητή ένταξη του νέου στους κανόνες που θέτει το κοινωνικό σύνολο.

Δεν είναι τυχαίο ότι σε επίπεδο οικογένειας, μπορούμε να διακρίνουμε την εμφάνιση της βίας ανάμεσα στα μέλη της, την οικονομική ανέχεια, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των γονέων, τους διαζευγμένους γονείς και μια σειρά άλλων αιτιών κοινωνικής παθολογίας. Επίσης, στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον διακρίνουμε μια σειρά αρνητικών παραγόντων, όπως τα διάφορα υποπολιτισμικά και καταναλωτικά πρότυπα, τα προβλήματα ανεργίας και υποβαθμισμένης εργασιακής απασχόλησης, τις ανακατατάξεις στον εκπαιδευτικό χώρο, τον κοινωνικό αποκλεισμό μειονοτήτων και τις ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές ανισότητες λόγω της παγκοσμιοποίησης της αγοράς. Τέλος, και η ιδιοσυγκρασία τού κάθε ανήλικου διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο, όσον αφορά τη συναισθηματική του ισορροπία και την πνευματική του ανάπτυξη.

Το *κοινωνικό προφίλ*, λοιπόν, του *ανήλικου παραβάτη* συσχετίζεται άμεσα και καθόλου τυχαία με κάποια αρνητικά χαρακτηριστικά¹⁶, όπως αυτά που περιγράψαμε ανωτέρω. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να υποβαθμιστεί η ιδιαίτερη σημασία τού ψυχικού παράγοντα στο άτομο· παράγοντας που περικλείει εν τέλει όλη τη δυναμική τής προσωπικότητας του νεαρού ατόμου και παίζει τον καταλυτικό ρόλο προκειμένου το άτομο να μεταβεί στην παραβατική πράξη. Όλα τα βιώματα, θετικά ή αρνητικά, οι σκέψεις και οι εμπειρίες στο σύνολό τους, οι βιολογικές και κοινωνικές παράμετροι αφομοιώνονται και εκφράζονται από τον ψυχικό παράγοντα διαμορφώνοντας και προσδίδοντας σε αυτό τη δική του ιδιαιτερότητα και *διαφορετικότητα*¹⁷.

Συνολικά, η σημασία των παιδικών βιωμάτων¹⁸ είναι αναμφισβήτητη για την προσωπική και την κοινωνική εξέλιξη του νέου ατόμου καθώς και στον τρόπο ένταξής του στο κοινωνικό είναι. Άτομα που έχουν βιώσει αρνητικές εμπειρίες στην παιδική τους ηλικία εκφράζουν αρκετές φορές ως ενήλικοι επιθετικότητα, η οποία βεβαίως διακρίνεται από διαβαθμίσεις στον τρόπο έκφρασής της σε σχέση με την παραβατική συμπεριφορά. Το βέβαιο είναι ότι ο ανήλικος που υπήρξε ή και αισθανόταν θύμα κατά τη διάρκεια των παιδικών του χρόνων είναι πιο επιρρεπής προς μια τέτοια συμπεριφορά. Και εδώ είναι καθοριστικός ο ρόλος τής οικογένειας που πολλές φορές διαμορφώνει το νέο άτομο μέσα σε ένα αρνητικό συναισθηματικό και παιδευτικό πλαίσιο, με αποτέλεσμα να έχουμε στη συνέχεια την εμφάνιση αντικοινωνικών τρόπων σκέψης και συμπεριφοράς. Ένα τέτοιο οικογενειακό περιβάλλον, όπου ο ανήλικος βιώνει αισθήματα κακοποίησης, παραμέλησης ή και εγκατάλειψης λειτουργεί ως

¹⁵ Βλ. Ν. Ε. Κουράκη, *Έφηβοι Παραβάτες και Κοινωνία. Θεμελιώδεις αξίες, θεσμοί και νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1999, σ. 65 επ. και 163 επ.

¹⁶ Βλ. Γ. Πανούση, «Η εξέλιξη της εγκληματικότητας στην σημερινή Ελλάδα», μέρος Β', *Αστυνομική Επιθεώρηση*, Οκτ. 1993, σ. 626 επ.

¹⁷ Βλ. Β. Ιωαννίδη-Ψυχογιού, *Ο θεσμός των Αναμορφωτικών Καταστημάτων/ Ιδρυμάτων Αγωγής. Παιδαγωγική θεμελίωση και πράξη*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001, σ. 13 επ.

¹⁸ Βλ. J. Rattner, *Ατομική ψυχολογία. Εισαγωγή στη θεωρία της ψυχολογίας του βάθους του Άλφρεντ Άντλερ*, μετάφρ. Γιώργου Βαμβαλή, Β' έκδοση, εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1970, σ. 101.

σημείο αναφοράς για τη μετέπειτα συμπεριφορά τού νέου με αρνητική κατάληξη να υπερिशύουν οι εγκληματικές τάσεις. Έτσι, η ίδια η ψυχοδυναμική τού οικογενειακού περιβάλλοντος και η ποιότητα της αγωγής που παρέχεται μέσα σε αυτό παίζει καίριο ρόλο στο να ταυτιστεί με θετικά ή αρνητικά πρότυπα¹⁹.

Θα ήταν σημαντική παράλειψη, εάν δεν προσθέταμε ότι ένας άλλος παράγοντας, καθοριστικός πολλές φορές, είναι η ίδια η πολιτεία που, ενώ κινείται προς την κατεύθυνση σωφρονισμού τού ανήλικου παραβάτη με τον εγκλεισμό του στο ίδρυμα, συντελεί ουσιαστικά στον *κοινωνικό αποκλεισμό* του αντί της βελτίωσής του. Και τούτο, διότι ο *στιγματισμός* που επέρχεται μέσα από τους μηχανισμούς τής ποινικής διαδικασίας, παράλληλα με την *πολιτισμική αποσύνθεση* που υφίσταται κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού του, λειτουργούν αλλοτριωτικά και σε καμία περίπτωση «κοινωνικοποιητικά». Έτσι, η πολιτεία, μέσα από την αντιφατικότητα των στόχων που θέτει, καθιστά το σωφρονιστικό σύστημα στοιχείο μιας νοσηρής πραγματικότητας αυτοφυών παραβατικών εκδηλώσεων, πραγματώνεται δηλαδή αυτό που λέγεται ευρύτερα ότι η φυλακή και το ίδρυμα αποτελούν το καλύτερο σχολείο για την εκπαίδευση του εγκληματία²⁰.

Από την άλλη πλευρά, η κοινωνική έκφραση των ανωτέρω αποτυπώνεται κατά τρόπο ιδιαίτερα εμφανή σε θέσεις και ενδιαφέροντα, για τα οποία ούτε η *πολιτική* αλλά ούτε και οι *υπάρχουσες ιδεολογίες* μπορούν να συλλάβουν τα βαθύτερα αίτια τους, όπως π.χ. το πάθος των νέων για τις μηχανές, τη μουσική, το χορό, η τάση των ενηλίκων ορισμένων λαών που ονειρεύονται “να ζουν χωρίς να εργάζονται”, σε ποσοστό μάλιστα το οποίο έχει διπλασιασθεί μέσα σε 15 χρόνια και έχει ξεπεράσει σήμερα το 30%, η θέση τής πλειοψηφίας των νέων, ανέργων ή όχι, για τους οποίους “η εργασία δεν είναι πηγή ταυτότητας ή προσωπικής αξιοπρέπειας”, αλλά μάλλον “ένας δυσάρεστος τρόπος, για να κερδίζει κανείς χρήματα”. Για όλους αυτούς, η σωστή κοινωνία είναι εκείνη που θα μειώσει στο ελάχιστο την κοινωνική εργασία, για να μπορέσουν να αναπτυχθούν τις ελεύθερες ώρες όλες οι “δημιουργικές ιδιότητες” των ατόμων στα διάφορα “μπαράκια” ή σε άλλους παρόμοιους “χώρους εργασίας”. Σήμερα, υπέρτατη αξία είναι η ατομική κυριαρχία. Οι νέοι θεωρούν ανυπόφορους όλους όσους υποστηρίζουν ότι υπάρχουν μεγάλες ιδέες, για τις οποίες αξίζει κανείς όχι μόνο να υποβληθεί σε θυσίες, αλλά να χάσει ακόμα και τη ζωή του.

Και η πολιτική δεν φαίνεται να συγκινεί πια μεγάλο αριθμό ατόμων και κυρίως νέων, η νοοτροπία των οποίων συνίσταται ακριβώς στο ό,τι δεν ξεκινούν την προβληματική τους από κυβερνητικά ή γενικά κοινωνικά προβλήματα, αλλά από υπαρξιακά προβλήματα, που καμιά κυβέρνηση και καμιά κοινωνία δεν είναι σε θέση να λύσει. Ειδικότερα, η πολιτική δεν φαίνεται να μπορεί να κερδίσει τα άτομα ξεκινώντας σωστά από τα ομαδικά συμφέροντα, όπως το εθνικό, το επαγγελματικό, το οικονομικό ή και το ταξικό ακόμη. Όχι, βέβαια, ότι τα συμφέροντα αυτά έχασαν την αξία τους, αλλά δεν αποτελούν πια τους φορείς μελλοντικών προσδοκιών, είναι πάνω από όλα συμφέροντα, τα οποία συγκινούν μόνον εκείνους που έχουν να διατηρήσουν κάτι, εκείνους που σε γενικές γραμμές είναι πάνω από 35 ετών και που θέλουν να υπερασπίσουν εναντίον των μελλοντικών κλονισμών τις θέσεις και τα προνόμια που απέκτησαν. Η επιθυμία τους να διατηρήσουν τα όσα έχουν αποκτήσει αποτελεί σήμερα το μόνο ομαδικό συμφέρον.

Ο ρυθμός ακόμη της ζωής έχει σήμερα εξαιρετικά επιταχυνθεί, ενώ οι δυνατότητες αφομοίωσης γίνονται όλο και μικρότερες. Οι βιολογικοί ρυθμοί ανάπτυξης είναι πιο ταχείς από τους ρυθμούς τής αντίστοιχης *ψυχο-διανοητικής* και ακόμη ταχύτεροι από τους βιολογικούς είναι οι ρυθμοί τής *τεχνο-οικονομικής* ανάπτυξης. Αυτό

¹⁹ Βλ. Β. Ιωαννίδη-Ψυχογιού, *ό.π.*, σ. 16 επ.

²⁰ *Ο.π.*, σ. 17 επ.

σημαίνει ότι ο νέος βρίσκεται χωρίς αντιμετώπος με τεράστιες αλλαγές, που συντελούνται μέσα του και γύρω του, τις οποίες δεν είναι σε θέση να παρακολουθήσει. Οι ριζικές, επίσης, αλλαγές, που συντελούνται στο οικολογικό περιβάλλον δημιουργούν ένα αίσθημα ανικανοποίητου, ένα καθημερινό άγχος, προκειμένου να καταστεί δυνατός ο συντονισμός με το ρυθμό ανάπτυξης του κοινωνικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Η ψυχική και πνευματική ωρίμανση του σημερινού νέου δεν παρακολουθεί τη σωματική του ανάπτυξη και την κοινωνική του εξέλιξη. Έτσι, απέναντι σε έναν κόσμο, που αισθάνεται ως “ξένο”, ο νέος αναπτύσσει ένα πλέγμα αυτόματων μηχανισμών άμυνας, όπως τη “φυγή”, η οποία γεννιέται από την πληθώρα των προσωπικών ανικανοποίητων επιδιώξεων, που τροφοδοτούνται από ποικίλης φύσης ερεθισμούς, πολιτικούς, πολιτιστικούς, ιδεολογικούς και οικονομικούς.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Η ανία και η πλήξη τού σύγχρονου ανθρώπου, γράφει ο Erich Fromm, που προκύπτει από έλλειψη εξωτερικών ερεθισμάτων που κινητοποιούν τη βιολογικά προσαρμοστική επιθετικότητα, αποτελούν το επίκεντρο της σημερινής ανθρώπινης τραγωδίας. Τα ερεθίσματα που παίρνει ο άνθρωπος είναι αυτά από τη βιομηχανική καταναλωτική κοινωνία με τις καταχρήσεις, τα εύκολα ταξίδια, τα τηλεπικοινωνιακά μέσα, την τρομακτική γενικά τεχνολογική πρόοδο. Όλα αυτά δρουν αποδυναμωτικά στην προσαρμοστική επιθετικότητα, με συνέπεια να δημιουργούνται τεχνητές κλίσεις ή ροπές στη φυγή, στα ναρκωτικά και στην εκρηκτική καταστροφική επιθετικότητα. Η σύγχρονη κοινωνία, παρά τον ισχυρισμό της ότι προωθεί την ατομικότητα, έχει με τον έντονα ανταγωνιστικό της χαρακτήρα διαλυτικά επακόλουθα στο άτομο και το απανθρωπίζει. Η δημιουργικότητα έχει παγιδευτεί και εκτρέπεται στην αναζήτηση κέρδους και μέσωσ επικοινωνίας. Η σκέψη έγινε και αυτή εμπόρευμα που πουλιέται με τη μορφή των best-sellers.

Γενικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο καταλληλότερος επίλογος στη σύντομη αυτή ανασκόπηση αποτελεί η παρακάτω διαπίστωση: Η κοινωνία μας έχει σήμερα όλα τα χαρακτηριστικά μιας μεταβατικής κατάστασης που φαίνεται ότι τελικά θα καταλήξει στην υιοθέτηση νέων αξιών, νέων μοντέλων ανθρώπινης δράσης και επικοινωνίας. Το καλύτερο ή το χειρότερο αφήνεται στην αβίαστη κρίση τού καθενός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γαρδίκια Κ. Γ., *Εγκληματολογία, τ. Γ', Σωφρονιστική*, εκδ. Δημ. Ν. Τζάκα - Στ. Δελαγραμμάτικα, Αθήνα 1955.

Γαρδίκια Κ. Γ., *Εγχειρίδιον Εγκληματολογίας* (Ανατύπωση εκ της Β' εκδόσεως), εκδ. οίκος Αφοι Δ. Τζάκα, Αθήνα, χ.χ.

Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., *Παραδόσεις Εγκληματολογίας, Α'*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1979.

Herbert M., *Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας*, Α. Γ. Καλαντζή-Αζίζι (επιμέλεια έκδοσης), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1992.

Ιωαννίδη-Ψυχογιού Β., *Ο θεσμός των Αναμορφωτικών Καταστημάτων/Ιδρυμάτων Αγωγής. Παιδαγωγική θεμελίωση και πράξη*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001.

Κοτσαλή Α. Γ., *Ιστορική θεώρηση της ικανότητας για καταλογισμό (ενοχή) από τη ρωμαϊκή περίοδο μέχρι το διαφωτισμό*, Μνήμη Νίκου Σ. Φωτάκη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1997, σσ. 49-64.

Κουράκη Ν. Ε., «Η εξέλιξη της εγκληματικότητας στην σημερινή Ελλάδα», μέρος Β', *Αστυνομική Επιθεώρηση*, Οκτ. 1993, σ. 626-631.

Κουράκη Ν. Ε., *Έφηβοι Παραβάτες και Κοινωνία. Θεμελιώδεις αξίες, θεσμοί και νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1999.

Κουτσελίνη Αντ. Σ., *Βασικές αρχές Βιοηθικής, Ιατρικής Δεοντολογίας και Ιατρικής ευθύνης*, επιστ. εκδ. «Γρηγόριος Παρισιάνος», Αθήνα 1999.

Κουτσελίνη Αντ. Σ., *Εξαρτησιογόνες ουσίες*, επιστ. εκδ. Παρισιάνου Α.Ε., Αθήνα 2002.

Λαμπροπούλου Ε., *Η αντιμετώπιση του προβλήματος των ναρκωτικών στην Ευρώπη*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2001.

Melossi D., «Η κοινωνική θεωρία και οι μεταβαλλόμενες αναπαραστάσεις του εγκληματία», *Εικόνες εγκλήματος*, εισαγωγή-επιμέλεια: Αφρ. Κουκουτσάκη, πρόλογος: Umberto Gatti, Πλέθρον, χ.χ.

Μπεζέ Α., «Εγκληματικότητα και κρίση ταυτότητας στην εφηβεία», *Εγκλημα και Κοινωνία*, Α', τχ. 1, 1987, σ. 22-32.

Πανούση Γ., *Οι κοινωνικές σχέσεις ως αναγκαίοι όροι της εγκληματογένεσης*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1985.

Πανούση Γ., *ΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ στην κοινωνία του 2000 μ.Χ.*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1999.

Πανούση Γ., «Εγκληματολογικοί στοχασμοί. Το έγκλημα – Ο εγκληματίας – Η τιμωρία», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2/2000 (έτος 3^ο), σσ. 182-184.

Παπαθεοδώρου Θ., «Ο κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος», *Χρονικά Εργαστηρίου Εγκληματολογίας και Δικαστικής Ψυχιατρικής, Τμήματος Νομικής, Πανεπιστημίου Θράκης*, τχ. 4, Ιαν. 1992, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σσ. 55-67.

Παρασκευόπουλου Ι. Ν., *Εξελικτική Ψυχολογία. Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη έως την ενηλικίωση*, τ. 4^{ος}, *Εφηβική ηλικία*, Αθήνα 1985.

Rattner J., *Ατομική ψυχολογία. Εισαγωγή στη θεωρία της ψυχολογίας του βάθους του Άλφρεντ Άντλερ*, μετάφρ. Γιώργου Βαμβαλή, Β' έκδοση, εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1970.

Σπινέλλη Κ. Α., *Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων. Θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση μορφών κοινωνικού ελέγχου*, «Ποινικά» αρ. 11, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1982.

Thomas P., *Έφηβοι και παραπτωματικότητα. Παιδική Προστασία, τάσεις και προοπτικές*, 1994 Διεθνές έτος οικογένειας, επιμέλεια: Δήμητρα Κονδύλη, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Β' Συνέδριο Εταιρείας Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες: *Οι ελληνικές φυλακές. Από τον νόμο στην πραγματικότητα*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1994.

Coleman J. C., *The school years. Current issues in the socialization of young people*, Methuen, London 1979.

- Δαναοσσή-Αφεντάκη Αντ. Κ.**, *Παιδαγωγική Ψυχολογία, τ. Β΄, Μάθηση και Ανάπτυξη, Ψυχαναλυτική Θεώρηση*, Αθήνα 1997.
- Δασκαλάκη Η.**, *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης (Παραδόσεις)*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1985.
- Η κοινωνική έρευνα στην Ελλάδα σήμερα*, Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα 1993.
- Haerringer K.**, «Εγκληματικότητα νέων», *Μ.Π.Ε.*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα-Herder, τ. 2^{ος}, Αθήνα 1967, σελ. 278.
- Havighurst R. J., Neugarten B. L.**, *Society and education*, Allyn & Bacon, Boston 1967, 3rd edition 1968.
- Ιωαννίδη Β.**, «Τα Ιδρύματα Αγωγής ανηλίκων στην Ελλάδα (Πρ. "Αναμορφωτικά Καταστήματα")». Διερεύνηση παραγόντων για την ποιότητα της προσφερόμενης αγωγής. Οι παιδαγωγικές προτεραιότητες στο πλαίσιο του θεσμού των Αναμορφωτικών Καταστημάτων/ Ιδρυμάτων Αγωγής», *Παρνασσός*, τόμ. ΜΑ΄, 1999, σσ. 300-325.
- Ιωαννίδη Β.**, «Αγωγή Υγείας και νεανική παραβατικότητα. Η αγωγή και η προαγωγή της υγείας ως μέσα πρόληψης της νεανικής παραβατικότητας», *Παρουσία*, τόμ. ΙΓ΄-ΙΔ΄, 1998-2000, σσ. 397-406.
- Κουράκη Ν. Ε.**, *Εγκληματολογικοί Ορίζοντες, Α΄: Θεωρία και πρακτική της ποινικής καταστολής*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991.
- Κουράκη Ν. Ε.**, *Εγκληματολογικοί Ορίζοντες, Β΄: Ειδικά εγκληματολογικά θέματα*, (Με τη συνεργασία της Α. Τρωιάνου-Λουλά), εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991.
- Κρουσταλάκη Γ. Σ.**, *Αλητεία. Ψυχολογική θεώρηση και παιδαγωγική αντιμετώπιση του προβλήματος*, Αθήνα 1983.
- Λαμπροπούλου Ε. Π.**, *Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1994.
- Οικογένεια-Παιδική Προστασία-Κοινωνική Πολιτική*, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα 1993.
- Πανούση Γ. Α.**, *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1983.
- Παπαδάτου Π. Α.**, *Η επιθετικότητα, η βία και η καταστροφικότητα στην κοινωνική διαβίωση*, «Ποινικά» αρ. 4, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1980.
- Σπινέλλη Κ. Λ.**, *Εγκληματολογία. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις. Πανεπιστημιακές παραδόσεις -α-*, Νομικές εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1985.
- Σπινέλλη Κ. Λ., Τρωιάνου Α.**, *Δίκαιο Ανηλίκων. Ποινικές ρυθμίσεις και εγκληματολογικές προεκτάσεις*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Β΄ έκδοση αναθεωρημένη, Αθήνα-Κομοτηνή 1992.
- Το Δίκαιο των Ανηλίκων-Προοπτικές-Νέες Τάσεις*, Σύνδεσμος Επιμελητών Δικαστηρίων Ανηλίκων Ελλάδος, Εταιρεία Προστασίας Ανηλίκων Τριπόλεως, Δικηγορικός Σύλλογος Τριπόλεως, 1994 Διεθνές έτος οικογένειας, Τρίπολη, Απρίλιος 1994.
- Χάιδου Α.**, *Θετικιστική Εγκληματολογία. Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1996.
- West D. J.**, *The young offender*, Harmondsworth: Penguin Books, Great Britain 1967, reprinted 1970.